

jící proti ideji tzv. „západního rozumu“ a proti ideji nacionálního státu. V této souvislosti Marcuse položil ironickou otázku, co by asi Max Weber řekl tomu, že prý tzv. idea „západního rozumu“ je v extrémní podobě uplatňována právě na Východě a nikoli na Západě. Tím se ovšem dotkl závažného problému tzv. „rozumného“ uspořádání světa a možnosti plánovité přestavby světa podle racionálního projektu vůbec. Právě Weberova analýza kapitalismu prý dokazuje, že zde vědecká neutralita neobstojí: „Čistá, nehodnotící filosoficko-sociologická tvorba pojmů se proměňuje svým vlastním vnitřním pohybem v kritiku hodnot... v kritiku daného stavu.“ Tento svérázný dialektický přístup k Weberovi je ovšem také příčinou toho, proč i myšlenky celého Marcusova referátu se pohybují v jakémisi oscilačním poli, setrvávající jednak ve vlastním rámci Weberovy koncepce a její terminologie, jednak a současně s tím však tento rámec neustále překračují. Typickým dokladem toho je jeho explikace Weberova pojetí racionality. Čistě formální „ratio“ je v podmínkách kapitalismu materiálně vymezeno jako sledování a dosahování individuálního zisku *soukromého vlastníka* v závislosti na kapitalistickém podniku a využívání „*svoobodné práce*“. Marcuse konstatuje, že v souvislosti s rozvojem kapitalistické industrializace se toto „ratio“ projevuje v novém, opačném světle jako iracionalita: „Zde se stává „planned obsolescence“, metodický nesmysl společenskou nutností... Zde již nejde o způsob života buržoazie,“ pokračuje Marcuse, „jakožto třídy rozvíjející produktivní síly — je to spíše stigma produktivní destrukce v podmínkách totální nadvlády.“ Marcusovo pojetí kapitalistické racionality jako by se tak vnitřním dialektickým pohybem samo spíše přiklánělo k hodnotícímu postoji cílevědomé kritiky zvěcnění a odlidštění. Weber sám šel podle názoru H. Marcuse opačnou cestou, cestou apologetiky *měšťáckého* rozumu a dokonce v jistém užším slova smyslu kapitalistického rozumu. Současně však chápal tuto racionalitu (právě tak jako pojem panství) jako obecný rys moderní industriální společnosti vůbec. S tím souvisí zejména jeho pojetí byrokracie a funkce aparátu. A v tomto bodě se stále znovu vrací Weberova představa „politika z povolání“, která činí byrokratizaci společnosti vůbec a politiky zvláště neoddelitelným, totálním rysem každé industriálně rozvinuté společnosti. V duchu tohoto Weberova pojetí, zdůrazňuje Marcuse, musí prý i „racionální socialismus“ byrokratickou správu „jednoduše převzít a vystupňovat“. U Webera nakonec přechází *racionálně* vypočitatelný chod aparátu v *iracionálním* charismatickém principu, který mu zvenčí oktrojuje své cíle a manipuluje jím jako právě pouhým prostředkem, nástrojem, aparátem. Marcuse ponechává ve svém referátu Weberovu tezi o osudové byrokratizaci industriálních společnosti bez rozdílu jako otevřený problém. Jeho řešení leží v teoretickém a praktickém rozvíjení myšlenkového bohatství, obsaženého zejména v Leninově knize „Stát a revoluce“.

Technický rozvoj v podmínkách kapitalis-

mu a samo uplatnění stroje je zde výrazem panství člověka nad člověkem; technický rozum tak reprodukuje otroctví. Tento objektivně závažný postřeh je však u M. Webera zevšeobecněn jako inherentní vlastnost moderní techniky vůbec. Odtud také jeho chmurná prognóza budoucího stavu, který se mu jevil jako návrat staroegyptské despotie, ovládající zcela přízřebnou, pokornou a bezmocnou masu. Marcuse dokazuje, že zde tkví hlavní Weberův omyl: v tom, že ztotožňuje technický rozum vůbec s rozumem měšťácko-kapitalistickým.

„Diese Verfallenheit lässt ihn nicht sehen,“ uzavírá Marcuse, „dass nicht die reine, formale, technische Vernunft, sondern deren kapitalistische *Verwendung* das Gehäuse der Hörigkeit herstellt, und dass die *Vollendung* der technischen Vernunft sehr wohl Instrument der Befreiung des Menschen werden kann... Max Weber hat diese der Technik selbst innewohnende Möglichkeit nicht gesehen. Stolz auf den Bürger in sich war er von der geschichtlichen Mission des Bürgertums fasziniert: Träger der Zivilisation und der Kultur zu sein. Er hat seine eigene Vernunft an die des Bürgertums gebunden. Seinen Verfall in der totalen Massengesellschaft des Hochkapitalismus hat er nicht erlebt. Aber in seiner Analyse der Tendenz zur plebiszitären Massendemokratie und zur Unterordnung der rationalen Bürokratie unter irrationale Führer steckt genug von Voraussicht — noch in ihrer Begrenzung zeigt sich die Überlegenheit seiner Soziologie über alle theorielose Pseudokonkretheit.“

To jsou arci závažná slova. Marcuse bohužel zůstává jen u náznaku dialektického řešení problému člověka a moderní techniky, ale toto řešení zde nekonkretizuje. Celá problematika je však takto dovedena na samý práh marxismu, který umožňuje paralelně s rozvojem vědecko-technické revoluce její adekvátní vědecký výklad a racionální aplikaci v podobě autentického humanismu moderní doby. V tomto smyslu by také marxismus musel říci své kritické slovo k materiá-
lům heidelbergského sociologického kongresu. Toto kritické slovo by však nemohlo být pouhou negací rozličných interpretací díla Maxe Webera, ale především pozitivním řešením objektivních dějinných úkolů, které se v nich, i v samé Weberově sociologii pokřiveně zrcadlí. Max Weber musí být podroben dialektické a tvůrčí marxistické *kritice*, ale je to právě mimo jiné marxistická kritika *Maxe Webera*, která bude neodkladným přínosem pro další rozvoj marxisticko-leninské analýzy soudobého „pozdního“ kapitalismu a pro další zkoumání cest jeho důsledně humanistického překonání v realizaci spojení socialismu s nejmodernější technikou našich dní.

Jindřich Filipeč

Sociologická společnost založena

V dubnu 1964 byla založena Československá sociologická společnost, která je členem Mezinárodní Sociologické Asociace. Navazuje na práci sociologické sekce při Filosofické jed-

notě už ČSAV a Společnosti pro sociální bádání. Už sama příprava Valného shromáždění ustavujícího Československou sociologickou společnost ukázala ohromný zájem o sociologii v Československu. Projevil se ve značném počtu předběžně přihlášených členů i v hojně účasti na ustavující schůzi (kolem 400 účastníků). V současné době má Čs. sociologická společnost (spolu s relativně samostatnou složkou Slovenské sociologické společnosti) na 1000 členů, mezi nimiž jsou jak teoretici a vědečtí pracovníci v oboru sociologie a příbuzných společenských věd, tak i lidé, pracující v institucích, kde poznávání a řízení různých úseků společenského života vyžaduje znalosti vědeckých metod. Druhá důležitá okolnost, která se projevila v době zakládání Čs. sociologické společnosti, je rostoucí zájem o využití sociologie a sociologických výzkumů pro praktické potřeby. Už na přípravný výbor přicházela řada žádostí o provedení sociologického výzkumu od různých institucí i velkých výrobních závodů. Zároveň se ukázalo, že mnohé sociologické výzkumy se provádějí a organizují, že však chybí jejich koordinace, jednotné řízení a systematické vyměňování zkušeností.

V posledních letech velice rychle rostl počet vědeckých, vysokoškolských i resortních pracovišť, která se zabývala společenskými výzkumy, ať již jako hlavní náplní své činnosti anebo jako nástroje pro úspěšnější provádění své činnosti hlavní. V této situaci naléhavě vzrostla potřeba takové instituce, ve které by se pracovníci z tohoto oboru stýkali, seznamovali a v dostupných formách zvyšovali své znalosti o sociologii. Takovou institucí je právě Sociologická společnost. Její činnost nelze zaměřovat s činností vědeckých ústavů, kde jsou zaměstnávání vědečtí i odborní pracovníci, jsou plánovány i finančně výzkumné práce atd. Společnost může v té či jiné míře se podílet na výzkumech, které jsou prováděny v rámci státního plánu vědeckých výzkumů. Její specifickou funkcí však je umožňovat a podporovat neformální společenské i osobní styky sociologů a tak vytvářet příznivou atmosféru pro dobrou spolupráci a výzkumnou koordinaci v tomto oboru.

Československá sociologická společnost není sice vědeckým ústavem, ale může rozvoji sociologie u nás značně pomoci. Především umožní v celostátním měřítku organizovat všechny, kteří v tomto oboru pracují nebo k němu mají nějaký vztah a chtějí v něm pracovat. Dále bude hrát významnou úlohu ve sdělování nových poznatků v oboru sociologie ve výměně zkušeností a do jisté míry i v koordinaci práce jak v sociologii, tak v příbuzných oborech. Celostátní povaha sociologické společnosti a její široká členská základna umožní, aby se stala centrem teoretického ruchu v oboru sociologie. Přednášky a symposia jak k speciálním otázkám, tak i obecnějšího zaměření umožní informace a diskuse o výsledcích badatelské a výzkumné činnosti v jednotlivých odvětvích sociologie, i rozvinutí teoretického ruchu v principiálních problémech teorie a metody sociologie. Společnost informuje prostřednictvím tiště-

ných zpráv členstvo jak o své vlastní činnosti, tak o významných událostech a objevech v sociologii národní i zahraniční.

Ustavení Čs. sociologické společnosti umožňuje i organizovanější styk se sociologickými společnostmi zahraničními, výměnu zkušeností a materiálu. Výbor Čs. sociologické společnosti navázal již styk a nabídl spolupráci všem národním sociologickým společnostem, jež jsou členy Mezinárodní sociologické asociace. Půjde především o výměnu publikací, časopisů, zpráv, informací i vzájemné zvání sociologů na přednášková turné a konference. Již v době svého krátkého trvání hostila Československá sociologická společnost několik zahraničních hostů a do konce tohoto roku hodlá pozvat významné sociology jak ze socialistických zemí, tak i ze Západu. Sociologická společnost spolupracuje úzce i s jinými vědeckými společnostmi příbuzných oborů, především s Čs. demografickou společností, společností filosofickou, psychologickou, ekonomickou, právníkou aj.

Na ustavujícím shromáždění byl zvolen výbor Sociologické společnosti, v němž jsou zastoupena nejvýznamnější pracoviště tohoto oboru, jako Filosofický ústav ČSAV i SAV, Ústav marxismu-leninismu pro vysoké školy, řada dalších vysokoškolských pracovišť, sociologické skupiny Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky, Výzkumného ústavu architektury, Vojenské politické akademie. Výbor zvolil předsednictvo ve složení: předseda doc. J. Klofáč z Vysoké školy stranické, místopředsedové doc. J. Pašiak z Filosofického ústavu SAV a doc. J. Tauber z Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky, věd. tajemník CSc. dr. D. Slejška z Filosofického ústavu ČSAV a hospodář dr. V. Rollová z Ústavu marxismu leninismu pro vysoké školy.

Rozsahová obsáhlost Čs. sociologické společnosti vynutila si již na počátku její činnosti zřízení místních odboček. Relativně samostatnou územní složku tvoří především Slovenská sociologická společnost. Stará se o rozvoj sociologie na Slovensku, pořádá samostatné akce, samostatně eviduje členstvo a samozřejmě úzce spolupracuje s Čs. sociologickou společností a účastní se celostátních akcí. Byly zřízeny dále místní pobočky v Brně, Olomouci, Plzni, Ostravě, Hradci Králové, Ústí nad Labem.

Obsahová rozsáhlost sociologie, která vlastně zasahuje téměř všechny oblasti společenského života, vedla ke zřízení speciálních sekcí, do nichž byli členové podle přání rozdělení a které se starají o rozvoj příslušné sociologické disciplíny. Zatím pracuje celkem 13 odborných sekcí: obecná sociologie, dějiny sociologie, metody a techniky, sociologie průmyslu, sociologie města, sociologie venkova, sociologie rodiny a mládeže, sociologie kultury, sociologie politických a právních vztahů, sociologie náboženství, sociologie armády, sociologie sdělovacích prostředků, sociologie medicíny. Sekce vypracovávají samostatný plán činnosti, pořádají přednášky a diskuse o problémech své oblasti a zúčastní se i výzkumů k otázkám spadajícím do jejich problematiky.